

Twarze na pokaz

Islandczycy i inni w Muzeum Wysp Kanaryjskich

Wystawa Twarze na pokaz: Islandczycy i inni w Muzeum Wysp Kanaryjskich w Bibliotece Narodowej – Bibliotece Uniwersyteckiej porusza część tematyki książki Kristín Loftsdóttir o tym samym tytule, wydanej przez wydawnictwo Sögufélag w 2023 roku. „Twarze na pokaz” poświęcone są matemu muzeum, w którym można znaleźć popiersia ludzi z różnych części świata, które były wykonane w XIX wieku. Książka prezentuje wyniki badań Kristín, przeprowadzonych na Wyspach Kanaryjskich, w Hiszpanii kontynentalnej oraz Francji. Dotyczą one transnarodowych powiązań, których podłożem był rasizm naukowy. Anna Lísa Rúnarsdóttir jest redaktorką książki oraz, wspólnie z Kristín, kuratorką wystawy.

Badania nad muzeum popiersi na Wyspach Kanaryjskich są częścią projektu badawczego Tworzenie Europy w kontekście mobilności naznaczonej rasizmem (Creating Europe through Racialized Mobilities, CERM), który zajmuje się różnymi aspektami (nie)mobilności w Europie, zwłaszcza w odniesieniu do rasizmu i relacji między przeszłością a teraźniejszością w kontekście spuścizny po imperializmie.

TWARZE NA POKAZ

ISLANDCZYCY I INNI W MUZEUM WYSP KANARYJSKICH

W jednym z muzeów na Wyspach Kanaryjskich można znaleźć popiersia ludzi z różnych części świata. Popiersia te związane są z historią nauki o rasach, a ich istnienie rodzi dręczące pytania o to, co znaczy być człowiekiem.

„Losy pojedynczych popiersi są [...] częścią historii nauki i przemocy Europejczyków, ale także przywołują koleje życia jednostek z różnych części globu. W tym sensie, popiersia pokazują, jak odległe spoleczności od zawsze stanowiły część złożonego, wzajemnie powiązanego świata, naznaczonego przemocą i dehumanizacją, ale również odmiennością poglądów, ciekawością i przyjaźnią.”

W IMIĘ NAUKI

W różnych częściach świata, istnieją odmienne sposoby tworzenia wiedzy, definiowania i rozumienia różnorodności istot ludzkich. W ostatnich stuleciach są one ściśle związane z imperializmem i kolonializmem. Historia nauki opiera się na dążeniu do tworzenia wiedzy, której nie da się oddzielić od walki o władzę nad odległymi krainami i chęci eksploatacji ich zasobów.

Gabinety osobliwości są w pewnym stopniu prekursorami nowoczesnych muzeów; niektóre zostały nawet do nich włączone. Zawierały one rozmaite egzotyczne lub dziwne przedmioty, zebrane, aby pokazać różnorodność świata. Niekiedy miały one reprezentować sam świat. Oczywiście, głównie zamożni ludzie mogli kolekcjonować takie rzeczy i dzięki temu umacniać swoją władzę i szacunek. Jeden z najsztywniejszych gabinetów osobliwości należał do Ole Worma z Danii i zawierał wypchane zwierzęta, skamieniałości, rzymską biżuterię i instrumenty naukowe. Podobnie jak wielu innych kolekcjonerów, Ole Worm opublikował katalog wystawy, który dziś daje wgląd w to, co zawierała jego kolekcja.

Instalacja Rosamond Purcell w Duńskim Muzeum Narodowym.

Frenologia opierała się na założeniu, że istnieje związek między kształtem głowy danej osoby a jej osobowością. Na początku XIX wieku takie teorie miały pomóc zrozumieć, dlaczego niektórzy ludzie odnieśli sukces, a inni zwrócili się ku przestępczości. Odlewy głów były ważne dla zebrania danych porównawczych. Już w drugiej połowie XIX wieku frenologia stała się w dużej mierze przestarzała jako nauka, ale nadal cieszyła się popularnością wśród ogółu społeczeństwa.

Mieszkańcy dalekich krajów byli wystawiani na pokaz w Europie i Ameryce Północnej. Podobnie jak inne osoby zdeformowane, ponieważ uważano ich za w jakiś sposób niezwykłych. Mimo trudnych warunków, wielu osobom udało się znaleźć sposób, aby zaprotestować przeciwko swojej sytuacji.

Fuegidzi (mieszkańcy Ziemi Ognistej) byli jednymi z tych, których chwymano i pokazywano wbrew ich woli w całej Europie jako przykład społeczeństwa, zakwalifikowanego przez europejskich uczonych jako jedno z najbardziej prymitywnych na świecie. Naukowcy otrzymali dostęp do ich ciał w celu prowadzenia badań.

Podział ludzi na różne grupy, które miały odmienne prawa i status, opierała się na rasizmie. Nauka o rasach jest pseudonauką, ale w XIX wieku została uznana za jedyną prawdziwą wiedzę. Różnego rodzaju dane wykorzystywano do uzasadnienia wyższości białej rasy czy w szczególności białego mężczyzny i europejskiego imperializmu. Popiersia były często używane aby zilustrować domniemane różnice między rasami. Choć teorie te zostały zdyskredytowane, nadal są przywoływane we współczesnym kontekście.

Na półkuli południowej

Francuski odkrywca i dowódca marynarki wojennej Jules Dumont d'Urville w latach 1837–1840 poprowadził ekspedycję, która miała na celu zbadanie Mórz Południowych i bieguna południowego. Ekspedycja odwiedziła wiele miejsc, m.in. Brazylię, Markizy, Tonga, Tasmanię i Nową Zelandię. Uczestniczący w ekspedycji Pierre Marie Alexandre Dumoutier miał za zadanie wykonać odlewy ludzkich głów. Postępował on zgodnie z duchem teorii frenologii, a jego celem było m.in. kolekcjonowanie popiersi ludzi, o których uważano, że żyli w tzw. barbarzyństwie. Zazwyczaj ten nieprzyjemny proces wykonywania odlewu twarzy odbywał się bez pytania o zgodę poszczególnych osób, ale w niektórych przypadkach Dumoutier musiał nakłaniać ludzi do udziału.

Podobnie jak wiele innych miejsc, Nowa Zelandia została wciągnięta w europejski imperializm i była ściśle wpleciona w sieć międzynarodowych powiązań za oceanem. Maorysi dostosowywali się do tej sytuacji i prowadzili aktywny handel z obcokrajowcami. Zwiększony napływ osadników z Wielkiej Brytanii skłonił w 1884 roku króla Tāwhiao do podróży wraz z innymi wodzami, aby uzyskać audiencję u królowej brytyjskiej, jednak bez powodzenia.

W Arktyce

Książę Hieronim Napoleon, bratanek cesarza Napoleona, poprowadził w 1856 roku ekspedycję do krajów północnych. „Podróż Napoleona na Morze Północne zwraca uwagę na kraje nordyckie i złożone relacje, jakie istniały między tymi krajami w przeszłości, ale także na stosunek tych krajów do kolonializmu. Miejsce krajów nordyckich w europejskim projekcie kolonialnym zostało na długi czas wymazane z pamięci historycznej zarówno wśród samych mieszkańców regionu, jak i z tego jak byli postrzegani na zewnątrz.”

„Kim byli ci Islandczycy dla francuskiej szlachty i naukowców? Jakiej zajmowali miejsce w świecie idei dziewiętnastowiecznych elit, gdzie nacisk kładziono na hierarchiczną klasyfikację ludzkości?”

Charakter wypraw były wieloraki. W 1856 roku książę Hieronim Napoleon Bonaparte poprowadził ekspedycję z Francji na Islandię i Grenlandię. Cel był naukowy, ale szukano również zasobów naturalnych pod kątem eksploatacji. W ekspedycjach uczestniczyło wielu wybitnych naukowców, jednak nie udało się rozdzielić celów militarnych, ekonomicznych i naukowych.

Reykjavík nie ma przeszłości. Czy ma przed sobą przyszłość? Zobaczymy. Sześćdziesiąt lat temu nazwę tę nadano skupisku chat rybackich. Potrzeba handlu sprawiła, że wioska stała się stolicą kraju. Być może w przyszłości będzie tu miasto, ale dziś widzieliśmy kościół, jedyny kamienny budynek, szkołę państwową, dom władz lokalnych oraz dwa rzędy bardzo małych domów, ustawionych wzdłuż trawnika. [...] Nie widzimy ogrodów, drzew ani niczego, co wyglądałoby jak roślinność. Jest smutno, ponuro i pusto.

Działalność kulturalna na Wyspach Kanaryjskich

Gregorio Chil y Naranjo był jednym z głównych inicjatorów założenia Muzeum Wysp Kanaryjskich w 1879 roku. Celem było stworzenie platformy służącej ochronie dziedzictwa wyspy i promowaniu jej życia kulturalnego. Uczni z innych krajów byli bardzo zainteresowani archeologicznymi i szczątkami ludzkimi rdzennych mieszkańców Wysp Kanaryjskich.

Muzeum Wysp Kanaryjskich, El Museo Canario, posiada kolekcję 80 popiersi. Osoby, których odlewy wykonano, pochodzą z różnych miejsc na świecie. Była to ambitna i imponująca kolekcja przedstawiająca ludzką różnorodność. Wszystkie popiersia Muzeum Wysp Kanaryjskich zostały zakupione od Francji pod koniec XIX wieku.

Wiele popiersi w Muzeum Wysp Kanaryjskich pochodzi z wyprawy d'Urville'a na Morza Południowe i Bieguna Południowy w latach 1837–1840. Inny zestaw popiersi, w tym przedstawiających ludzi z Islandii i Grenlandii, pochodzi z wyprawy księcia Hieronima Napoleona na Morze Północne.

Obecnie popiersia Osifekunde, Horacy i Asnath można znaleźć w muzeum wraz z wieloma innymi. Z kolei, popiersia Man-Gua-Dausa, Se-Nou-Ty-Jah oraz siedmiu Islandczyków zostały starannie zapakowane i umieszczone w magazynie.

Zarówno Islandia, jak i Grenlandia rządzone były przez Danię jako część jej imperium. Kiedy ekspedycja Hieronima Napoleona dotarła do Islandii i Grenlandii, w portach można było zobaczyć wiele obcych statków, co odzwierciedlało sieć powiązań międzynarodowych, której te dwa kraje były częścią. Odkrywcy uważali, że Islandczycy są prymitywni, a warunki panujące w kraju trudne i porównywali go z Europą czterysta lub pięćset lat wcześniej. W XIX wieku istniało również wiele uprzedzeń wobec Grenlandczyków, a Europejczycy patrzyli z góry na ich sposób życia i kulturę.

Islandczyk na wystawie

Kim była Ragnheiður?

Ragnheiður Ólafsdóttir mieszkała w Álftanes i miała dwadzieścia kilka lat, kiedy Jean-Benjamin Stahl z wyprawy Napoleona zrobił odlew jej głowy. Niewiele o niej wiadomo, choć jest wspomniana w spisie ludności z 1850 roku.

„To była trzecia Ragnheiður, jaką widziałam. Wcześniej oglądałam również wszystkie inne popiersia, z wyjątkiem popiersia Skapti Skaptasona, ponieważ w jednym muzeum było popękane, a w drugim owinięte folią. Stały przede mną ponad sto lat po tym, jak zostały kupione jako część gabinetu osobliwości, czyli kolekcji przedmiotów, uważanych za interesujące lub obce, o których mimo to wierzono, że mówią coś o tym, co znaczy być człowiekiem.”

Z książki „Twarze na pokaz”

Grenlandczyk na wystawie

Kim była Asnath?

Asnath Eleonora Elisabeth miała prawie trzydzieści lat i pochodziła z Narsaq na zachodnim wybrzeżu Grenlandii. Była jedną z sześciu Grenlandczyków, których popiersie powstało podczas wyprawy Napoleona. Jej piętna wdzięku fryzura została zachowana, w przeciwieństwie do wielu innych popiersi. Kolor wstążki wokół wężła był czerwony, co oznaczło, że była niezamężna.

„Indianin” na wystawie

Kim był Maungwudaus?

Grupy Odżibwejów i Indian Iowa z Ameryki Północnej podróżowały po Europie, Anglii i Francji, z artystą Georgem Catlinem, który wystawiał obrazy i rzeźby z Ameryki Północnej. Maungwudaus, który używał również imienia George Henry, był jednym z uczestników pokazu, ale podróżował też na własną rękę. Jego popiersie oraz kilku innych osób z wystawianej grupy powstało we Francji w 1845 roku podczas wizyty w tym kraju.

Bawoły, które były ważnym źródłem pożywienia, były zabijane na dużą skalę. Tutaj, czaszki bawołów zostały ułożone w stosy w Ameryce Północnej.

Osiedlanie się Europejczyków w Ameryce Północnej i Południowej miało ogromny wpływ na życie ludzi w wielu częściach świata. Towarzyszyła temu eksploatacja zasobów naturalnych oraz znaczne zmniejszenie liczby ludności tubylczej. Rasizm oraz poczucie wyższości rasy białej wpływały na stosunek osadników zarówno do rdzennych mieszkańców, jak i siły roboczej, która miała status niewolników w społeczeństwie.

Wystawa z Afryki Zachodniej

Kim był Osifekunde?

Osifekunde był jebu z plemienia Joruba i pochodził z obszaru na północny wschód od dzisiejszego miasta Lagos w Nigerii. Uważa się, że urodził się w 1798 roku. W wieku 20 lat został zniewolony i wywieziony do Brazylii. Był więc jednym z ponad 12 milionów Afrykanów, którzy zostali przymusowo przewiezieni przez Ocean Atlantycki i sprzedani w niewolę. Później wyjechał ze swoim właścicielem do Francji, gdzie dostał wolność, ale czuł się źle z dala od rodziny. Popiersie powstało w Paryżu, prawdopodobnie w 1845 roku.

Refleksja nad współczesnymi wpływami?

Kolonializm i przemoc z przeszłości nadal mają wpływ na życie ludzi społecznie zmarginalizowanych. xxxxx

„Przeszłość podąża za nami i to w jeszcze szybszym tempie niż kiedyś. Walka grup zmarginalizowanych doprowadziła do zwiększonej świadomości publicznej na temat ich dążenia do uniwersalnej prawa i sprawiedliwości. Jednak nierówności, które powstały w przeszłości są nadal reprodukowane w czasach obecnych i są wciąż wyraźnie widoczne.”

„Przeszłość ściga nas również w postaci zagrożenia środowiskowego, które ma coraz większy wpływ na życie codzienne ludzi”.
Kolekcja popiersi odzwierciedla zatem „świat, który był od zawsze powiązany, gdzie przeszłość nie jest tylko czymś, co minęło, ale również częścią naszej teraźniejszości i przyszłości”.

W jaki sposób, twoim zdaniem, przeszłość omawiana na wystawie ma się do teraźniejszości? Co wystawa mówi o relacjach Islandii z resztą minionego świata? Co wystawa mówi nam o relacjach Europy z resztą świata?

Twarze na pokaz: Islandczycy i inni w Muzeum Wysp Kanaryjskich

autorstwa Kristín Loftsdóttir, profesor antropologii na Uniwersytecie Islandzkim
Wydane przez Sögufélag w 2023 r.
Nagrody: Fjöruvéðlaunin 2023, wyróżnienie Hagþenka 2023 oraz nagroda FÍT 2024.

Nagroda Booksellers' Prize 2023 w kategorii literatura faktu, podręczniki i biografii.
Kuratorzy wystawy: Anna Lísa Rúnarsdóttir i Kristín Loftsdóttir
Nadzór: Ólafur Jóhann Engilbertsson
Projekt graficzny: Arnar&Arnar
Podziękowania: Muzea, które wyraziły zgodę na publikację zdjęć, Uniwersytet Islandzki, Biblioteka Narodowa i Uniwersytecka Islandii, Muzeum Narodowe Islandii oraz Archiwum Narodowe Islandii.

Badania, na których opiera się wystawa i książka, są częścią projektu CERM, Tworzenie Europy w kontekście mobilności naznaczonej rasizmem (Creating Europe through Racialized Mobilities). Zobacz więcej informacji na stronie <https://cerm.hi.is>

Projekt ten (nr 207062-051), otrzymał grant z Islandzkiego Funduszu Badawczego. Wystawa została dofinansowana przez Uniwersytet Islandzki w ramach wspierania działań społecznych.